

Poézia ako alternatíva učeného teologického výkladu?

Najsvätejšia Trojica optikou poézie sv. Gregora z Nazianzu*

Erika Brodňanská

Osobnosť sv. Gregora z Nazianzu je akousi syntézou *teórie* a *praxe*. Na rozdiel od ostatných kappadóckych otcov považovaných za najväčších teológov kresťanstva, ktorí nepopierateľne ovplyvnili neskoršie kultúrne dejiny Európy, sa jeho život a tvorba nesú v znamení týchto dvoch atribútov. Oscilloval medzi sv. Bazilom, klasikom *praxe*, a jeho bratom sv. Gregorom Nysským, klasikom kontemplácie.¹ Vo svojej dobe bol Gregor z Nazianzu jedným z hlavných zástancov doktríny o plnom človečenstve Krista proti Apollinariovi a jeho stúpencom,² ako aj proti radikálnemu arianizmu, ktorý predstavovala Eunomiova náuka. Bol vynikajúcim rečníkom i básnikom, hoci jeho básnická tvorba zdanlivo ustupuje teologickému učeniu. Slová, a najmä poéziu, chápal ako jeden z možných liekov na tíšenie žiaľu, hnevu či vášní, ako sladký a príjemný liek, ktorý má pomôcť mládeži i jemu samému.³ V poézii sa prejavoval ako teológ a predstaviteľ cirkvi s morálnou autoritou a učiteľským úradom, no zároveň sa v nej prezentoval ako človek s túžbami, chybami, s vlastným nazeraním na svet. V básni II, I, 39 *In suos versus* – emblematickej pre tvorbu – vytýčil vo veršoch 34–57 akoby štyri tematické

* Text vznikol v rámci riešenia grantového programu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky VEGA č. 1/0109/21 Poemata de se ipso Gregora z Nazianzu.

1 Tomáš ŠPIDLÍK, *Řehoř Naziánský. Úvod ke studiu jeho duchovní nauky*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2010, s. 9.

2 Peter GILBERT, *On God and Man: The Theological Poetry of St. Gregory of Nazianzus*, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2001, s. 2.

3 Konštatovanie, že poézia je sladká a príjemná a spôsobuje radosť zvlášť mladým, bol v starovekej literárnej kritike *locus communis* (Celica MILANOVIĆ-BARHAM, „Gregory of Nazianzus: Ars poetica (In suos versus: Carmen 2.1.39),“ *Journal of Early Christian Studies* 5, č. 4 (1997): 505). Slávny je napr. locus z Lucretiovho diela *De rerum natura* (I, 936–950), kde čítame, že podobne ako lekár pred podaním horkého lieku natrie dieťaťu ústa medom, aby ho ľahšie prehltlo, tak aj on pomaže náuku, ktorú hodlá predstrieť, múzickým meom. Odhliadnuc od toho, metrum pôsobí aj ako výborný mne-motechnický prostriedok; je príjemným prostriedkom na pamätanie si.

okruhy, či smery, ktorými sa chce pri písaní poézie uberať: 1) dodržať mieru (teda nepísať príliš stručne, ale ani príliš rozvláčne); 2) poskytnúť mladým ľuďom príjemnejšie čítanie ako sú strohé kresťanské prikázania, dať im náhradu za veľké poetické diela pohanskej antiky, ktoré nestrácali svoje čaro a hodnotu ani v období raného kresťanstva; 3) súperiť s cudzími (= nekresťanskými) básnikmi; 4) nájsť prostredníctvom poézie útechu v starobe.

Diapazón tém, ktoré Gregor vo svojej poézii ponúka, je veľmi široký. Jeho hymny patria k prvým „svetielkam“ kresťanskej lyriky a tvoria prvý rozsiahly poetický korpus v gréckej kresťanskej literatúre. Skladal básne s teologickým obsahom zamerané na dogmatiku a morálku, ale tiež básne, ktoré sú označované ako historické a sú výpoveďou o ňom samom, alebo sú adresované konkrétnym ľuďom z jeho okolia. V morálnych básňach ponúkal pohľad na kresťanské hodnoty, na poli dogmatickej poézie bol priekopníkom a na novú pôdu vstúpil aj v oblasti autobiografickej poézie. V rámci nej má osobitný význam báseň II, I, 11 *De vita sua*, ktorá je jedinou gréckou autobiografiou vo veršoch.

Gregor z Nazianzu, ktorý mal grécke vzdelanie a absolvoval ešte školu pohanských rétorov, si veľmi dobre uvedomoval význam literárneho a rečníckeho výcviku pre úspešnú propagáciu kresťanstva. Bol vyzdvihovaný ako kresťanský Démostenés, za čo vďačí predovšetkým teologickým rečiam o Najsvätejšej Trojici, ktoré predniesol v Konštantínopole na obranu učenia proti zástancom Eunomia a Makedonia.⁴ Popri apológii nicejského učenia v nich prispel prostredníctvom precíznej terminológie nielen k pochopeniu Ducha Svätého v Trojici, ale pripravil tiež pneumatologické dodatky k *Symbolum Nicaenum* na Konštantínopolskom koncile v roku 381.⁵

Na grécku literárnu tradíciu nadviazal Gregor aj pri písaní poézie. Bol zaujatý jej edukatívnym pôsobením. Poetiku starých antických básnikov a ich metrické formy využíval na priblíženie kresťanských tém. Staré formy naplňal novou látkou, pričom svojich poslucháčov či čitateľov nechcel len zabaviť, skôr naopak – prostredníctvom príťažlivej formy poučiť, ba aj presvedčiť. A. Koželová upozorňuje tiež na skutočnosť, že pri písaní Gregor počítal s recipientom a hovoril jemu blízkym jazykom.

⁴ Bernhard von Wyss, „Gregor von Nazianz. Ein griechisch-christlicher Dichter des 4. Jahrhunderts,“ *Museum Helveticum* 6, č. 4 (1949): 179.

⁵ Hubertus R. DROBNER, *Patrologie: úvod do studia starokresťanské literatury*, Praha: Oikoy-men, 2011, s. 383.

Recipient vďaka tomu akceptoval morálny rozmer básní, či miestami priam Gregorove inštrukcie, ako žiť plnohodnotný život v súlade s Božím učením.⁶ Vo veršoch Gregora z Nazianzu je tak svojím spôsobom ukryté aj učenie o Svätej Trojici. Cieľom príspevku je zmienky o troch božských osobách v Gregorových veršoch zmapovať a nájsť odpoveď na otázku, či mohli byť pri objasňovaní tajomstva Najsvätejšej Trojice dostatočujúcou alternatívou obsažnejších teologických pojednaní a či, resp. do akej miery sa v nich ozýva persuasívny tón.

1. GREGOR Z NAZIANZU A JEHO VZŤAH K BOHU

Gregor bol hlboko presvedčený, že odpoveď na otázku o význame ľudského života môže byť nájdená len *v svetle poznania Božej slávy v tvári Ježiša Krista*.⁷ Táto predstava je to, čo Gregor neustále hľadal aj vo svojej, zvlášť teologickej⁸ a sčasti v morálnej poézii. Hĺbkou jeho vzťahu k Stvoriteľovi v plnej miere reflektuje krátka báseň *Hymnus ad Deum* (I, I, 29):⁹

Ty, čo za všetkým si, možné je velebiť iné než Teba?
Jak má Ťa osláviť slovo? Veď slovom Ťa nemožno vyrieť.
Jak má Ťa zahliadnuť myseľ? Veď myslou Ťa nemožno vnímať.

⁶ Adriána KOŽELOVÁ, „Jazyk Gregora z Nazianzu a dnešný recipient,“ in *Sambucus XIV. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*, ed. Erika Juríková, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 58.

⁷ Porov. 2Kor 4,6.

⁸ GILBERT, *On God and Man*, s. 3.

⁹ *Gregorius Nazianzenus, Patrologia Graeca* (ďalej len PG) 37, ed. Jacques Paul Migne, Lutetia Parisiorum, 1857, 507–508:

„Ὡ πάντων ἐπέκεινα τί γὰρ θέμις ἄλλο σε μέλπειν;
Πῶς λόγος ὑμνήσει σε; σὺ γὰρ λόγῳ οὐδενὶ ῥητόν.
Πῶς νόος ἀθρήσει σε; σὺ γὰρ νόῳ οὐδενὶ ληπτός.
Μοῦνος ἔῶν ἀφραστός· ἐπεὶ τέκες ὅσα λαλεῖται.
Μοῦνος ἔῶν ἄγνωστος· ἐπεὶ τέκες ὅσα νοεῖται. (5)
Πάντα σε καὶ λαλέοντα, καὶ οὐ λαλέοντα λιγαίνει.
Πάντα σε καὶ νοέοντα καὶ οὐ νοέοντα γεραΐζει.
Ξυνοὶ γὰρ τε πόθοι, ξυναὶ δ' ὠδίνες ἀπάντων
Ἀμφὶ σέ· σοὶ δὲ τὰ πάντα προσεύχεται· εἰς σέ δὲ πάντα
Σύνθεμα σὸν νοέοντα λαλεῖ σιγῶμενον ὕμνον. (10)
Σοὶ ἐνὶ πάντα μένει· σοὶ δ' ἀθρόα πάντα θαάζει.
Καὶ πάντων τέλος ἐσσί, καὶ εἷς, καὶ πάντα, καὶ οὐδεὶς,
Οὐχ ἔν ἔῶν, οὐ πάντα· πανώνυμε, πῶς σε καλέσω,
Τὸν μόνον ἀκλήϊστον; Ὑπερνεφέας δὲ καλύπτρας

Jediný nevnímateľný. Veď stvoril si, o čom sa vraví.
 Jediný nepoznateľný. Veď stvoril si, na čo sa myslí.
 Všetko Ťa zvestuje, nadané rečou i bez daru reči.
 Všetko Ťa uctieva, nadané umom i bez daru umu.
 Spoločné túžby, spoločné súženia všetkých len k Tebe
 smerujú; k Tebe všetko sa modlí; na Teba len všetko
 znajúce podstatu Tvoju chválospev tichý svoj spieva.
 V jedinom Tebe spočíva všetko a k Tebe aj spoločne speje.
 Koniec si všetkého, jeden si, všetko si, nik si
 a nie si jeden ni všetko. Všemenný, ako Ťa volať,
 jediný, ktorý si bez mena? Akáže nebeská myseľ
 vnorí sa nadoblačného do závoja? Preukáž milosť
 Ty, čo za všetkým si, možné je velebiť iné než Teba?¹⁰

Báseň nevyjadruje len Gregorov vzťah k Bohu, ale odkrýva aj jeho ponor do apofatickej tradície ortodoxnej teológie, ktorá popierala, že Božia podstata by mohla byť úplne známa. O Bohu vieme iba to, ako konštatuje F. W. Norris, čo sa Boh rozhodol dať najavo. Naša myseľ je príliš malá na to, aby sme v plnosti mohli a dokázali prijať Božiu povahu. Môžeme pochopiť jeho lásku k nám, ale neexistuje nijaký spôsob, ako uchopiť každú vlastnosť božstva.¹¹ Gregor rovnako spochybňuje primeranosť jazyka na vyjadrenie vecí, ktoré by sa o Bohu dali vedieť, uznáva neschopnosť ľudskej mysle plne ich pochopiť. Človeku, ktorý hľadá odpovede na množstvo otázok, však svojím spôsobom ukazuje smer, ako možno o Bohu zmýšľať. *Jediný nevnímateľný a nepoznateľný, a predsa stvoril, o čom sa hovorí a na čo sa myslí. V Ňom má všetko začiatok, ale i koniec. Je všetko a je nik. Je všemenný a zároveň jediný bez mena.* Prostredníctvom kontrastov

Τίς νόος οὐρανίδης εἰσδύσεται; Ἰλαος εἴης, (15)

Ὡ πάντων ἐπέκεινα· τί γὰρ θέμις ἄλλο σε μέλπειν;“

¹⁰ Všetky tu uvedené poetické texty Gregora z Nazianzu preložila Erika Brodňanská. Doteraz boli publikované *poemata, quae spectant ad alios* (II, II), *poemata moralia* (I, II) a autobiografická báseň *De vita sua* (II, I, 11) – porov. Erika BRODŇANSKÁ, *Gregor z Nazianzu. Listy vo veršoch*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012; Erika BRODŇANSKÁ, *Gregor z Nazianzu. Môj život* (II, I, 11), Trnava: Dobrá kniha, 2017; Erika BRODŇANSKÁ – Adriána KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2020. Preklad dogmatických básní (I, I) a tiež básní *de se ipso* (II, I) bol vyhotovený pre potreby tejto štúdie. Preklady boli pripravené na základe gréckeho textu edície *Patrologia Graeca* s prihliadnutím na existujúce kritické či komentované vydania jednotlivých básní. Keďže v odbornej literatúre sa dielo Gregora z Nazianzu bežne cituje podľa PG, zachovali sme ho aj v tejto štúdii.

¹¹ Frederick W. NORRIS, „Gregory Nazianzus’ *Poemata Arcana*: A Poetic, Musical Catechism?,“ *Union Seminary Quarterly Review* 63, č. 3–4 (2012): 62–75.

Gregor núti k zamysleniu, no súčasne, bez teologických poučiek, poukazuje na Božiu veľkosť, ktorá absolútne presahuje chápanie človeka.

V jednej zo svojich morálnych básní, ktoré sú určené ženám-pannám (I, II, 1 *In laudem virginitatis*), ponúka takúto charakteristiku Boha (I, II, 1, 15–19):¹²

Boh je prameňom svetiel i svetlom, čo nemožno chytiť,
nemožno menovať, pred prudkým duchom idúcim blízko
uniká, vždy čo predbieha srdcia všetkých, by túžby
k novej vždy výške nás ťahali; anjelské zbory sú druhé
svetlá po Trojici, ktorá získala kráľovskú chválu.¹³

Táto Gregorova charakteristika Boha je v súlade s biblickou tradíciou i helenistickým chápaním. Staré náboženstvá všeobecne spájali božský svet so svetlom. Ako upozorňuje T. Špidlík, bolo to predovšetkým babylonské náboženstvo, ale toto spojenie nachádzame aj v Egypte či Iráne, vo filozofii véd, tiež u Hérakleita, Platóna, Filóna, u gnostikov i novoplatonikov Plotina a Prokla. V helenistickom období venovala pohanská zbožnosť veľkú pozornosť téme osvietenia duše, ktoré malo prvoradé miesto aj v mystériách. Taktiež židovstvo považovalo žiaru svetla nad všetkým stvoreným za symbol božstva. Na toto dedičstvo napokon nadväzuje Nový zákon.¹⁴

Gregor z Nazianzu, ako to už sčasti naznačili verše, rozlišoval tri svetlá, ktorými boli Boh, anjeli a človek. Boh je pre neho najvyšším svetlom, nedosiahnuteľným a nepochopiteľným, anjeli druhým, sú emanáciou prvého a majú na ňom podiel,¹⁵ a tretím svetlom je človek, pretože

¹² PG 37, 523:

„Ἦτοι ὁ μὲν πηγῇ φαέων, φάος οὐτ' ὀνομαστὸν,
Οὐθ' ἐλετὸν, φεῦγόν τε νόου τάχος ἐγγὺς ἰόντος,
Αἰὲν ὑπεκπροθέον πάντων φρένας, ὥς κε πόθοισιν
Ἑλκώμεσθα πρὸς ὕψος αἰεὶ νέον· οἱ δὲ τε φῶτα
Δεύτερα ἐκ Τριάδος βασιλῆϊον εὐχος ἐχούσης.“

¹³ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 274.

¹⁴ ŠPIDLÍK, *Řehoř Naziánský*, s. 34–35. S touto tematikou sa možno stretnúť aj neskôr v stredovekej filozofii stotožňujúcej svetlo s prvou telesnou formou (pozri napr. Anabela KALTRENIČOVÁ, „Grosseteste a jeho metafyzický spis O svetle a počiatku foriem,“ *Kultúrne dejiny* 11, č. 2 (2020): 34–45).

¹⁵ V dogmatickej básni I, I, 7, 1–26 (PG 37, 438–440) hovorí: „Anjeli sú čistým duchom od svojho stvorenia. Zostávajú stále rovnakí, všetko telesné im je cudzie. Nepoznajú vaše a spory, žijú v jednote a svornosti. Nie všetci majú vo svete rovnakú funkciu – niektorí stoja pri tróne, iní slúžia človeku a ďalší mestu alebo národu.“

má schopnosť rozumu.¹⁶ Toto delenie nachádzame, pokiaľ ide o poéziu, rozpracované predovšetkým v dogmatickej básni I, I, 7 *De substantiis mente praeditis*, no zmienené je aj v morálnej básni I, II, 9 *De virtute* (vv. 67–69):¹⁷

Preto nech nášmu rodu učenie pevne je dané:
Trojice čistá prirodzenosť je na prvom mieste,
druhá je anjelská, tretí som ja však, smrteľník dvojí.¹⁸

Súc smrteľník dvojí, teda ten, ktorý smeruje akoby na dve strany, ten, čo stojí uprostred medzi životom a bolestnou smrťou, ako upresňujú nasledujúce verše, sa ale Gregor túžil stať súčasťou anjelských zborov, ktoré sa nachádzajú v bezprostrednej blízkosti jediného svetla trojmo žiariaceho božstva (II, I, 99):¹⁹

Anjeli zaliati svetlom, čo v nesmiernom kruhu Božstva
jediné svetlo, trojmo čo žiari, obklopujete,
prijmite Gregora, ktorý je nehodný, ale je kňazom.

2. SVÄTÁ TROJICA V POÉZII GREGORA Z NAZIANZU

Keď sa vrátíme k básni *In laudem virginis*, všimneme si, že Gregor od obecného mena Boh prechádza v devätnástom verši do hlbšej roviny a nazýva Ho Trojicou („anjelské zbory sú druhé svetlá po Trojici, ktorá získala kráľovskú chválu“), čo mu dáva priestor na stručné poučenie o nej. Akcentuje pritom, aj vzhľadom na to, komu je báseň určená, že sám Boh je reprezentantom panenského života (I, II, 1, 20–30a):²⁰

¹⁶ Porov. *Carm.* I, I, 7, 47–55 (PG 37, 444–445).

¹⁷ PG 37, 672:

„Τοῦνεκεν ἡμετέρη γενεῇ τόδε δόγμα πεπήχθω.
Πρώτη μὲν Τριάδος καθαρὴ φύσις· αὐτὰρ ἔπειτα,
Ἀγγελικὴ· τριτάτη δ' ἄρ' ἐγὼ βροτὸς, ἀμφιτάλαντος,“

¹⁸ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 364.

¹⁹ PG 37, 1451:

„Ἀγγελοι αἰγλήεντες ἀπειρέσιον κατὰ κύκλον,
Τρισσοφαοῦς Θεότητος ὁμὸν σέλας ἀμφιέποντες,
Γρηγόριον δέξασθ' ἀνάξιον, ἀλλ' ἱερῆα.“

²⁰ PG 37, 523–524:

„Πρώτη παρθένος ἐστὶν ἀγνή Τριάς. Ἐκ μὲν ἀνάρχου (20)
Πατρὸς Υἱὸς ἀναξ, οὗτ' ἐκτοθεν ὀρμηθέντος

Svätá Trojica prvou je pannou. Syn Kráľ z Otca,
nemá čo počiatok, pozdvihnutý čo zvonka ni nebol,
sám je totižto koreňom, počiatkom, pre všetkých cestou –
a ani syna nesplodil podobne ako ľudia,
prichádza ale jak Svetlo zo Svetla. Zo Syna potom
milovaný sa syn už nerodí s podobnou chválou;
ako otec, syn tiež ostáva nerozdelený,
jediný z jedného, v jedno sa taktiež spájajú spolu
s veľkým Duchom, ktorý podobne vychádza z Otca,
jeden Boh, ktorý seba otvára v trojici svetiel.
Taká je čistá podstata Trojice.²¹

Ani v týchto veršoch neprestal rezonovať obraz Boha ako Svetla, ktoré rozum nedokáže pochopiť, slová nedokážu vyjadriť, ale osvecuje všetko, čo možno rozumom zachytiť. V duchovnej rovine je tým, čím je slnko v rovine viditeľných vecí. A ako čítame v básni I, I, 7: “Nakoľko sa kto priblíži ku Kráľovi, toľko má svetla; o čo viac je vo svetle, o to väčšej sa teší sláve.”²² Silný obraz svetla, na ktorý nadväzuje učenie o Svätej Trojici, nachádzame napokon aj v epilógu jambickej morálnej básne I, II, 10 *De virtute* (vv. 983–994):²³

(Αὐτὸς γὰρ πάντεσσιν ὁδὸς καὶ ῥίζα καὶ ἀρχή),
Οὔτε πᾶν θνητοῖσιν ὁμοῖα γειναμένοι,
ΑΛΛ’ ὥς ἐκ σέλαος σέλας ἔρχεται. Ἐκ δ’ ἄρα Παιδὸς,
Οὐκέτι παῖς ἀγαπητὸς ὁμοῖον εὐχος ἐφέλκων· (25)
Ὡς κεν ὁ μὲν μίμνη γενέτης ὅλος, αὐτὰρ ὄγ’ Υἱὸς
Οἶον καὶ μούνοιο μονώτατος· εἰς ἔν ἰόντε
Πνεύματι σὺν μεγάλῳ, τό ῥα πατρώθεν εἰσιν ὁμοῖον,
Εἰς Θεὸς ἐν τρισσοῖσιν ἀνοιγόμενος φαέεσσι.
Τοίη μὲν Τριάδος καθαρὴ φύσις. (30)“

²¹ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, Gregor z Nazianzu. *Morálna poézia*, s. 274–275.

²² Porov. *Carm.* I, I, 7, 98–99 (PG 37, 446).

²³ PG 37, 751–752:

„Οὐ δ’ ἐστὶν, οὐκ ἔνεστι μὴ φῶς τυγχάνειν·
Φωτὸς δὲ πρῶτον αὐτὸ γινώσκειν τὸ φῶς.
Οὕτω τὸ φίλτρον πρόξενον καὶ γνώσεως· (985)
Ἥδ’ ἐστ’ ἀμείνων εἰς ἀλήθειαν τριβος,
Τῆς ἐν λόγῳ τε καὶ στροφαῖς τιμωμένης.
Ὅ δ’ οὖν ἐφικτὸν, τοῦτο καὶ δηλώσομεν.
Ἀναρχον, Ἀρχή, Πνεῦμα, Τριάς τιμία,
Ἀναίτιον, γεννητὸν, ἐκπορεύσιμον· (990)
Πατὴρ τὸ μέν· τὸ δ’ Υἱὸς, αὐτὸς καὶ Λόγος·
Τὸ δ’ οὐ μὲν Υἱὸς, Πνεῦμα δ’ οὐσίας μιᾶς.
Εἰς ἐκ τριῶν Θεὸς τε καὶ κοινὸν σέβας·
Οἷς καὶ τὸ θνητὸν τῆς πλοκῆς ἐκλύομαι.“

Kdekoľvek On je, svetlo nebyť nemôže.
 To prvé je, by svetlo Svetlo spoznalo.
 Nám láska takto sprostredkúva poznanie;
 a táto cesta k pravde vskutku lepšia je,
 než ktorá v slove ctí sa, v slovných obratoch.
 Čo spoznať teda možno, to tu ozrejším.
 Bezčasý,²⁴ Počiatok, Duch, ctená Trojica,
 nevinný,²⁵ narodený, ten, čo vychádza;
 je Otec prvý, druhý Syn – sám Slovo tiež,
 a tretí – nie Syn, podstaty však jednej Duch.
 Z troch jeden Boh, ich majestáť je spoločný,
 pre nich sa smrteľného puta zbavujem.²⁶

Spomenuté básne nespája len obraz svetla, ale aj neustály akcent na jednotu božských osôb. V tomto duchu vo veršoch básne *De virtute* silno rezonujú alúzie na prológ Jánovho evanjelia. Vo veršoch 983 a 984 je to Jn 1,4–5: „V ňom bol život a život bol svetlom ľudí. A svetlo vo tme svieti, ale tma sa ho nezmocnila.“ Svetlo elementárnym spôsobom umožňuje ľuďom vidieť, nachádzať svoju cestu a vnímať svet. Bez svetla je vydaný na milosť a nemilosť temnote, stratený od základov, bez možnosti orientácie. Spojením metafory života a metafory svetla prológ ukazuje, že otázka života je zásadne spojená s otázkou jeho zmyslu a orientácie. Dar života je preto neoddeliteľne spojený s darom zmyslu života.²⁷ Gregorove verše „Kdekoľvek On je, svetlo nebyť nemôže. To prvé je, by svetlo Svetlo spoznalo“ reflektujú práve túto skutočnosť,²⁸ pričom sa v nich odráža aj 1Kor 13,12 („... teraz poznávam sčasti, ale potom budem poznávať tak, ako som bol spoznaný“). Človek prijíma poznanie

²⁴ Doslova: *Bez počiatku*. Alternatíva *bezčasý* je zvolená z metrických dôvodov. K atemporalite božstva u Gregora pozri napr. Lenka KARFÍKOVÁ, „The Fifth Theological Oration of Gregory Nazianzen and the Historical Contingency of Revelation,“ in *Patristic Studies in the twenty-first century*, ed. Brouria Bitton-Ashkelony, Theodore de Bruyn, Carol Harrison, Turnhout: Brepols, 2015, s. 389–404.

²⁵ Podobne ako v predchádzajúcom verši pri výraze *bezčasý*, aj tu bol zvolený ekvivalent *nevinny* z metrických dôvodov. Význam adjektíva ἀναίτιος túto voľbu umožňuje, hoci v kontexte básne by bol vhodnejší preklad *bez príčiny*. Gregor totiž nehovorí o Bohu Otcovi ako o *nevinnom*, ale ako o tom, ktorý je *bez príčiny* (porov. G. W. H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford: s.v. 3b).

²⁶ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 135–136.

²⁷ Jean ZUMSTEIN, *Das Johannesevangelium*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 77.

²⁸ Podobnú myšlienku charakterizujúcu Boha ako svetlo nachádzame napr. už u novoplatonika Porfyria (*Ad Marc.* 13).

do takej miery, do akej dosahuje istý stupeň dokonalosti vďaka svojmu úsiliu a milosti.²⁹

Podobne ako *svetlo* (φῶς), aj *slovo* (λόγος) je výrazom, ktorý nachádzame tak v židovskej tradícii, ako aj vo viacerých náboženských a filozofických tradíciách antického sveta. V teológii stvorenia,³⁰ v múdro-slovnej tradícii (slovo ako múdrosť),³¹ u Filóna,³² Hérakleita³³ z Efezu či u stoikov³⁴ označuje výraz *logos* zakaždým rozhodujúcu skutočnosť, ktorá je zviazaná s božstvom a vyjadruje vzťah božstva k svetu. Ale iba v prológu štvrtého evanjelia je *Logos* použitý aj ako kristologický titul. Hneď v jeho prvom verši („Na počiatku bolo Slovo, to Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh.“) vystupujú do popredia dve osoby – Logos a Boh, no nenachádzame nijakú zmienku o genealogickom vzťahu medzi nimi. Boh a Logos, Slovo, sa jednoducho zjavujú spoločne hneď „na počiatku“. To znamená, ako konštatuje J. Zumstein, že Boh je v prológu nemysliteľný bez Slova a naopak, o Slove nemožno premýšľať bez Boha. A hoci je Slovo od Boha odlišené, predsa je Mu rovné.³⁵

Túto nerozlučiteľnú jednotu nachádzame v oboch vyššie spomenutých básňach, no explicitne v *Chvále panenstva*, I, II, 1, 26–27.³⁶

ako otec, syn tiež ostáva nerozdelený,
jediný z jedného, ...³⁷

V čom sa obe básne celkom zhodujú, je bližšie zadefinovanie prvých dvoch osôb Trojice, ku ktorým, samozrejme, Gregor pripája aj tretiu.

²⁹ Carmelo CRIMI – Manfred KERTSCH, *Gregorio Nazianzeno Sulla virtù carme giambico* (1,2,10), Pisa: ETS, 1995, s. 378–379.

³⁰ Porov. napr. Ex 20,1; Dt 8,3; Ž 33,6 a i.

³¹ Porov. Jer 10,12; Sir 1,4; 24,3–22; Iz 10,13 a i.

³² U Filóna sa Logos často objavuje namiesto múdrosti; je na začiatku (*De op.* 54), zjavuje sa ako svetlo (*De somn.* I, 75), je božské, ale nie je Bohom (*De somn.* I, 229–230).

³³ Napr. fragment (Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, VII 132), v ktorom je reč o preexistencii a večnosti Logu, o jeho úlohe pri stvorení a jeho odmietnutí.

³⁴ Pre stoikov je Logos racionálny božský princíp, ktorý tvaruje svet (napr. Zenón, fr. 155).

³⁵ Jean ZUMSTEIN, *Das Johannesevangelium*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 74–75.

³⁶ PG 37, 524:

„Ὡς κεν ὁ μὲν μίμνη γενέτης ὅλος, αὐτὰρ ὄγ' Ὑῖός
Οἶον καὶ μούνοιο μονώτατος“

³⁷ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 275.

V básni *O cnosti* je v charakteristikách stručný. Boh Otec je ten, ktorý nemá počiatok a je bez príčiny, Boh Syn je počiatkom, Slovom a tým, ktorý sa narodil, a Boh Duch je ten, ktorý vychádza, ktorý pôsobí. Tri osoby, no jednej podstaty. Jeden Boh z troch, ktorí majú spoločný majestát (I, II, 10, 989–993). V básni pannaám sa dozvedáme viac. Otec nemá počiatok (I, II, 1, 20–21), Syn prichádza ako Svetlo zo Svetla, je počiatkom, koreňom, cestou pre všetkých, nemá vlastného syna, no ostáva nerozdelený ako Otec (vv. 22–26). A tieto dve osoby sa vedno spájajú s Duchom, veľkým a rovnako vychádzajúcim z Otca. Jeden Boh, ktorý sa otvára v trojici svetiel (vv. 27–29).

Už tieto verše v rámci morálnych básní, ktorých účelom nebolo podať učenie o Svätej Trojici, jasne naznačujú Gregorovo vnímanie jej tajomstva. Sú stručným vyjadrením toho, čo na širšom priestore predstavuje v troch dogmatických básňach patriacich do súboru ôsmich básní s príhodným názvom *Poemata Arcana*, gr. Ἀπόκρητα, pretože pojednávajú o teologických otázkach najviac ukrytých, tajomných a ťažkých, vyjadrujú ortodoxnú náuku o nevysloviteľnej podstate božstva a jeho prejavoch na tomto svete. Objasňujú základnú jednotu Boha Otca, Boha Syna a Boha Ducha Svätého (báseň 1–3), kresťanskú kozmológiu (báseň 4), Prozreteľnosť (báseň 5), vzťah ľudí a anjelov k Bohu (báseň 7), dušu (báseň 8) a nakoniec jednotu dvoch Zákonov a okolnosti okolo príchodu a vtelenia Krista (báseň 9). Sú príkladom didaktickej poézie s výrazne persuzívnym charakterom. Gregor v nich predkladá svoje učenie o Bohu s odhodlaním a s vierou vo svoj pohľad. Predsa sa však snaží rozlíšiť to, čomu človek dokáže porozumieť, od konečnej pravdy, ktorá je pochopiteľná iba pre božské osoby. A Svätá Trojica, ako sme to už mali možnosť čiastočne vidieť, preň existuje v nedeliteľnej jednote. Osoby môžu byť vyjadrené ako tri svetlá, ale nie ako traja bohovia. Jednota je preň rovnosťou v moci, porozumení, schopnosti a vôle, v nekonečnosti a trvalej harmónii, v ktorej je každá osoba Bohom.³⁸

V básni *De Patre*, resp. *De principiis* (I, I, 1) sa, nakoľko ide o úvodnú báseň, venuje explicitne osobe Otca len v záverečných veršoch. No aj päťnásť veršov (I, I, 1, 25–39) mu stačí, aby recipient pochopil ten nevysloviteľný a človeku ťažko pochopiteľný nekonečný rozmer Boha. Akcentuje,

³⁸ Claudio MORESCHINI – D. A. SYKES, *St. Gregory of Nazianzus. Poemata Arcana*, Oxford: Clarendorf Press, 1997, s. 68.

že Boh Otec je celkom bez počiatku, je neobmedzený a nekonečný, je večnou myslou, základom, ktorého živou pečatou je Syn (vv. 25–29).³⁹

Jediný Boh je bez času,⁴⁰ príčiny, neobmedzený
čímkoľvek, čo bolo prv, či čímkoľvek, čo iba bude,
večnosť sám objíma, konca on nemá, dobrého Syna
jednorodeného, veľkého veľký je Otec, nič v Synu
netrpel z toho, čo týka sa tela, lebo je myslou.

V nasledujúcich veršoch básne čítame, že zatiaľ čo Otec zostáva „nadčasovým začiatkom“, v Synovi už bolo rozpoznané božstvo. A hoci sa vtelil, zostal nedotknutý v akomkoľvek telesnom zmysle. Otec a Syn majú rovnakú hodnotu, sú si rovní, ich vzťah je možné chápať iba v rámci božstva.⁴¹

Báseň *De Filio* (I, I, 2) následne dôkladne predstavuje predovšetkým nadčasový vzťah Otca a Syna. On je jediným Synom, je Slovom, obrazom a slávou Boha, nemá počiatok, je rovný Otcovi, no vyrástol z Otca, je závislý, ale nie podriadený. Vyrástol z Otca ako večné svetlo a prejavuje sa spôsobom, ktorý je známy iba Otcovi a Synovi. Ľudské narodenie Ho nijako neoddeľuje od Otca, pretože nevystupuje ako stvorenie. Syn si zachováva základné božstvo, ktoré mu dáva moc konať ako najvyššiemu lekárovi. Smrteľné vlastnosti jeho božstvo neznižujú. Narodenie Krista nie je hanbou ani ponorením sa do smrteľnej pomínutelnosti, pretože je Slovom. Dve prirodzenosti Božieho Syna Gregor jasne a zapamätateľne približuje recipientom prostredníctvom kontrastov. Ľudskú slabosť a závislosť vyvažuje božskou silou⁴² (napr. vv. 62–68a; 75):⁴³

³⁹ PG 37, 400:

„Εἷς Θεός ἐστὶν ἄναρχος, ἀναίτιος, οὐ περιγράφτος
ἢ τινὶ πρόσθεν ἔοντι, ἢ ἔσσομένῳ μετέπειτα,
Αἰὼν' ἀμφὶς ἔχων, καὶ ἀπείριτος, Υἱὸς ἐσθλοῦ
Μονογενοῦς μεγάλῳ Πατὴρ μέγας, οὐ τι πεπονθὼς
Υἱεῖ, τῶν ὅσα σαρκὸς, ἐπεὶ νόος.“

⁴⁰ Doslova *bez počiatku*, porov. pozn. 25.

⁴¹ Porov. aj MORESCHINI – SYKES, *St. Gregory of Nazianzus*, s. 68–69.

⁴² Tamtiež, s. 69.

⁴³ PG 37, 406–407:

„Ἦν βροτὸς, ἀλλὰ Θεός. Δαβὶδ γένος, ἀλλ' Ἀδάμοιο
Πλάστης. Σαρκοφόρος μὲν, ἀτὰρ καὶ σώματος ἔκτος.
Μητρός, παρθενικῆς δέ· περιγράφος, ἀλλ' ἀμέτρητος.
Καὶ φάνη μὲν ἔδεκτο, Μάγοις δέ τε ἡγεμόνευεν
Ἀστὴρ, δωροφόροι δ' ἄρ' ἔβαν, καὶ γούνατ' ἔκαμψαν.“

Smrteľný bol, no Boh. Bol potomkom Dávida, ale
 Adama stvoril. On vtelený bol, no aj vzdialený telu.
 Matku mal, bola však pannou. Mal medze, no nekonečný bol.
 Jasle ho prijali, mudrcov ale nasmerovala
 hviezda a prišli priniesúc dary, kolená ohli.
 Zápasíť prišiel sťa človek, no zvíťazil neporazený
 v trojitom zápase s púšťateľom.

Obetou bol, no veľkňazom; žrecom, no predseda bol Bohom.

Osobu Božieho Syna predstavuje Gregor veľmi konkrétnym spôsobom aj v jednom zo svojich básnických listov. Veršovaný list II, II, 7 *Ad Nemesium* vyznieva ako vzájomný „dialóg“ medzi apológiou kresťanstva a atakom na starogrécke mýtické predstavy a pohanské kultúry antiky. Sú apelom na vzdeleného pohana, rečníka a sudcu, miestodržiteľa provincie *Cappadocia secunda* v 80-tych rokoch 4. storočia, Nemesia, s cieľom priviesť ho ku konverzii prostredníctvom argumentácie, teda jeho vlastnými zbraňami ako sudcu a rétora. Krista mu približuje nasledovne (vv. 180–198):⁴⁴

Ὡς βροτὸς ἦλθ' ἐπ' ἀγῶνα, ὑπέροσχεθε δ' ὡς ἀδάμαστος
 Πειραστὴν τρισσοῖσι παλαίσμασιν·

Ἦν θύος, ἀρχιερεὺς δέ· θυηπόλος, ἀλλὰ Θεὸς περ·“

⁴⁴ PG 37, 1565–1566:

„Ἔστι μὲν οὐκ ὀλίγοις καὶ ὡς λόγος, ὡς ἀπὸ κόλπων
 Παρθενικῶν βλάστησε Θεὸς βροτὸς, ὃν συνέπηξε
 Πνεῦμα Θεοῦ μέγαλοιο, ναῶ ναὸν ἄγνον ἐγείρων.
 Μήτηρ γὰρ Χριστοῖο ναὸς, Χριστὸς δὲ Λόγιος.
 Ὡς γὰρ θέσμιον ἦεν, ἐπεὶ φύσιν οὐλόμενος θῆρ
 Ἡμετέστην ἐφέπεσκε παραιβασίης ὑπὸ πικρῆς, (185)
 Θειοτέρωιο βροτοῖο φυῇ κακίην ἀκέσασθαι,
 Καὶ στήσαι κράτος αἰνὸν ἀθεσμοτάτω δράκοντος.
 Τοῦνεκα νηδὺν ἀμειψε, τὸ δ' ἡμῖν τίσε γενέθλης
 Ἡμετέρης, τὸ δ' ἔλειπεν, ὃ μιν τέκε παρθένος ἀδμῆς.
 Αὐτὰρ ἐπεὶ μιν ἐπηξε, καὶ ἐν σπλάγχνοις θέωσεν, (190)
 Ἐκ δ' ἄγαγε προφώωδε τελειομένοιο χρόνιοι·
 Τῆμος σάρκα παχεῖαν ἐφέσσατο, πλήσε δὲ νηὸν
 Ἐκ καθαρῆς θεότητος, ἀναξ Λόγος. Ἀμφοτέρων δὲ,
 Εἰς Θεὸς ἦεν ἔμοιγε. Τὸ γὰρ φθιτὸν ὥχ' ὑπόειξεν
 Ἀθανάτῳ πλήσαντι. Θάνατον δ' ἐθέλων, ὀλίγον τι (195)
 Τύμβῳ παρθέμενος πλεκτὸν δέμας, ὥς κεν ἀναστὰς
 Ἐκ νεκρῶν παλίνωστος, ἀναστήσειε θανόντας,
 Ἐλκων οἷα μάγνησσα λίθος τονόεντα σίδηρον.“

Mnohým sú známe tie slová, jak z lona sa narodil Panny Boh – človek. Počatý z Ducha bol svätého, chrámu chrám čistý vzbudil. Je chrámom tým pre Krista matka a pre Slovo Kristus. Tak sa to muselo stať, lebo zhubné to zviera – plaz – rod náš sprevádzal k trpkému priestupku, bolestnej vine, čo mohol napraviť príchod len Boha, však v smrteľnom človečom tele, a taktiež poraziť hroznú moc zlodečného hada. Panenské lono On pre túto príčinu prijal a poctil časť nášho rodu, tú druhú opustil, pokiaľ sa nezrodil z Panny. Potom však, ako ho skrz Ducha Kráľ, Slovo, splodil⁴⁵ a v lone hneď božstvom naplnil, na svetlo priviedol v príhodnom čase, vtedy sa zaodel do ľarchy ľudského tela a stánok naplnil bez škvrny božstvom. Vo dvoch podobách, predsa bol pre mňa jediným Bohom. Veď smrteľná podoba rýchlo sa pred tou nesmrtnou sklonila v plnosti. Ochotne umrel, na krátky čas telo zavité v plachtách odovzdal hrobu,⁴⁶ znovu by z mŕtvych vstal živý⁴⁷ a k životu povolal mŕtvych pritiahnuc týchto, jak magnet vie pritiahnuť železo ťažké.⁴⁸

Gregor si jasne uvedomoval, komu svoj básnický list adresuje. Hoci sa v ňom nachádzajú biblické motívy, predsa ukryté do alúzií⁴⁹ a explicitných⁵⁰ odkazov nie sú príliš početné, pretože tie by vyžadovali čitateľa znalého látky. Aj vo vyššie uvedených veršoch nachádzame iba odkaz na udalosti v rajskej záhrade z Gn 3, pričom „prehra“ (porážka moci), ktorú tam had zakúsil, je analógiou prehry starých antických božstiev. Had síce v raji dosiahol zdanlivé víťazstvo, definitívne však bol porazený Kristovým príchodom na tento svet. Gregor rozvíja pred Nemesiom „príbeh“ druhej božskej osoby, Krista, v jeho komplexnosti, pričom navzájom prepája to smrteľné s božským, ktoré sa v ňom stretli.

I keď okrajovo, predsa je v týchto veršoch neustále prítomná aj tretia božská osoba. Nemesiovi sa ju Gregor nesnaží priblížiť bližšie, robí tak však v tretej dogmatickej básni. Báseň *De Spiritu sancto* (I, I, 3) akcentuje, že Duch Svätý si zaslúži rovnakú chválu ako Otec a Syn, i keď Biblia výslovne nehovorila o jeho božstve. Práve otázkou „πόθεν ἡμῖν ἐπεισά-

⁴⁵ Porov. Mt 1,20.

⁴⁶ Porov. Lk 23,53.

⁴⁷ Porov. Mt 28,6–7.

⁴⁸ BRODŇANSKÁ, *Gregor z Nazianzu. Listy vo veršoch*, 222.

⁴⁹ Alúzie odkazujú na rôzne časti evanjelia podľa Matúša (Mt 8,31–32; 4,18–22; 13,45–46 vo veršoch II, II, 7, 168–169; 22–23; 331).

⁵⁰ Explicitné príklady odkazujú na udalosti zo Starého zákona (Ex 17,11–13; Gn 3 vo veršoch II, II, 7, 85; 187).

γεις ξένον θεὸν καὶ ἄγραφον; (Odkiaľ nám predkladáš tohto cudzieho Boha, ktorý nemá biblický základ?)“, ktorou operovali pri hlásaní svojich názorov pneumatomachovia popierajúci božstvo Ducha Svätého, začína Gregor svoju teologickú reč 31 venovanú Svätému Duchu.⁵¹

Pneumatológia bola tou z teologických otázok, ktorou sa Gregor zvlášť zaoberal. Vo svojej reči nepresviedča, že biblické svedectvá o božstve Ducha Svätého sú celkom zjavné a potvrdzujú ho,⁵² ale pokúša sa vysvetliť, prečo Písmo o jeho božstve nehovorí jasne. Dôvodom je ľudská neschopnosť prijať úplnú pravdu o Svätej Trojici. Gregor stavia na postupnosti: najskôr sa odhaľuje pôsobenie Otca, potom Syna a nakoniec Ducha.⁵³ Starý zákon jasne ohlásil Otca a skryto Syna. Nový zákon objasnil Syna a naznačil božstvo Ducha. Len tí, ktorí nie sú hlúpi, ani vzdialení od Ducha, môžu pochopiť, že v skutočnosti sa božstvo Ducha Svätého dosvedčuje v hĺbke Písma. Gregor sleduje miesta, kde ich možno vidieť (Or. 31, 29):

No teraz dávaj pozor: Kristus sa rodí? Duch zostupuje.¹ Je krstený? Podáva svedectvo.² Je pokúšaný? Vedie ho.³ Koná zázraky? Sprevádza ho.⁴ Vystupuje nahor? Zastupuje ho.⁵ Veď čo veľké nemôže uskutočniť z toho, čo uskutočňuje Boh? Aké pomenovanie z tých, ktoré má Boh, nemá, okrem nezrodenia a narodenia? Veď tieto znaky museli zostať Otcovi a Synovi [...] Ja sa chvejem pomysliac na bohatstvo zvolaní a koľkými menami sa nehanebne rúhajú tí, čo sa vzpierajú Duchu. Vraví sa: Boží Duch,⁶ Kristov Duch,⁷ Kristova myseľ,⁸ Pánov duch,⁹ a sám Pán,¹⁰ Duch synovstva,¹¹ pravdy,¹² slobody,¹³ [...] Duch skúma všetko,¹⁴ učí,¹⁵ vanie, kam chce,¹⁶ vedie,¹⁷ hovorí,¹⁸ vysielá,¹⁹ oddeľuje,²⁰ hnevá sa,²¹ je pokúšaný.²² Odkrýva,²³ osvecuje,²⁴ oživuje,²⁵ viac je však to isté svetlo a život. Spôsobuje, že sa ľudia stávajú chrámom,²⁶ zbožšťuje ich,²⁷ robí dokonalými,²⁸ aby prijali krst²⁹ a usilovali sa po krste. Koná ako Boh,³⁰ delí sa do ohnivých jazykov,³¹ udeľuje dary³² [...] ⁵⁴

⁵¹ Christos SIMELIDIS, „«ξένος θεός καὶ ἄγραφος»; Βιβλικὰ χωρία γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στὸν Γρηγόριο Ναζιανζηνό,“ *Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν* 30, č. 2 (2015): 55.

⁵² Tamtiež, s. 56.

⁵³ KARFÍKOVÁ, *The Fifth Theological Oration of Gregory Nazianzen*, s. 394.

⁵⁴ „Σκόπει δὲ οὕτως· γεννᾶται Χριστός, προτρέχει· βαπτίζεται, μαρτυρεῖ· πειράζεται, ἀνάγει· δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπαραμαρτεῖ· ἀνέρχεται, διαδέχεται. τί γὰρ οὐ δύναται τῶν μεγάλων, καὶ ὧν θεός; τί δὲ οὐ προσαγορεύεται ὧν θεός, πλὴν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως; ἔδει γὰρ τὰς ιδιότητας μείναι πατρὶ καὶ υἱῷ, [...]. ἐγὼ μὲν φρίττω τὸν πλοῦτον ἐννοῶν τῶν κλήσεων, καὶ καθ' ὅσων ὀνομάτων ἀναισχυνοῦσιν οἱ τῷ πνεύματι ἀντιπίπτοντες. πνεῦμα θεοῦ λέγεται, πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, πνεῦμα κυρίου, αὐτὸ κύριος· πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας [...] πνεῦμα τὸ γινώσκον ἅπαντα, τὸ διδάσκον, τὸ πνέον ὅπου θέλει καὶ ὅσον, ὁδηγοῦν, λαλοῦν, ἀποστέλλον, ἀφορίζον, παροξυνόμενον, πειραζόμενον, ἀποκαλυπτικόν, φωτιστικόν, ζωτικόν, μᾶλλον δὲ αὐτοφάως καὶ ζωῇ· ναοποιοῦν,

Tieto príklady odkazujú na novozákonné spisy, v dvoch prípadoch i starozákonné: ¹Lk 1,31.35; ²Lk 3,21–22; ³Lk 4,2.14; ⁴Mt 12,22.28; ⁵Sk 1,9; 2,3–4; ⁶1Kor 2,11; ⁷Rim 8,9; ⁸1Kor 2,16; ⁹Múd 1,7; ¹⁰2Kor 3,17; ¹¹Rim 8,15; ¹²Jn 14,17; 15,26; ¹³2Kor 3,17; ¹⁴1Kor 2,10; ¹⁵Jn 14,26; ¹⁶Jn 3,8; ¹⁷Ž 143,10; ¹⁸Sk 13,2; ¹⁹Sk 13,4; ²⁰Sk 13,2; ²¹Ef 4,30; ²²Sk 5,9; ²³Jn 16,13; ²⁴Žid 6,4; ²⁵Jn 6,63; ²⁶1Kor 3,16; ²⁷1Kor 3,16; ²⁸Jn 16,13; ²⁹pravdepodobne Sk 10,47; ³⁰1Kor 12,4–6; ³¹Sk 2,3; ³²1Kor 12,11.⁵⁵

Vráťme sa však k dogmatickej básni o Duchu Svätom, a to priamo Gregorovými slovami (I, I, 3, 1–2):⁵⁶

Čože ťa zdržiava, duch môj? Len ospievaj slávu tiež Ducha,
básne nech nedelia, prirodzenosť čo nestavia osve.

Duch je pre Gregora, ako čítame v básni, vo svojej podstate rovnaký v rámci nedeliteľného božstva ako Otec a Syn. Je nestvorený, sebaurčený a vo svojej božskosti uznávaný nebeským zborom. Tri osoby sú v božstve nerozdelené, aj keď sú rozlíšiteľné. Duch už nemusí zostať napoly skrytý, ale musí byť hlásaný ako Boh. Funkcie Ducha sú zrejmé: zjavovať Boha v jednote a trojici, vliať božský život do ľudí poznaním a očistením sa, najmä očistením prostredníctvom krstu.⁵⁷

Vo veršoch tejto tretej dogmatickej básne sa napokon Gregor snaží priblížiť aj tajomstvo jednoty troch božských osôb (napr. vv. 71–75⁵⁸; 87–89⁵⁹):

θεοποιούν, τελειοούν, ὥστε καὶ προλαμβάνειν τὸ βάπτισμα, καὶ ἐπιζητεῖσθαι μετὰ τὸ βάπτισμα· ἐνεργοῦν ὅσα θεός, μεριζόμενον ἐν γλώσσαις πυρίναις, διαίρουσιν χαρίσματα, [...].“ Preklad do slovenčiny pre potreby štúdie: E. Brodňanská.

⁵⁵ SIMELIDIS, *ξένος θεός καὶ ἄγραφος*, s. 57–58.

⁵⁶ PG 37, 408:

„Θυμὲ, τί δηθύνεις; καὶ Πνεύματος εὐχος αἶειδε,
Μηδὲ τέμεις μύθοισιν, ὃ μὴ φύσις ἐκτὸς ἔθηκε.“

⁵⁷ Porov. MORESCHINI – SYKES, *St. Gregory of Nazianzus*, s. 70; NORRIS, *Gregory Nazianzus' Poemata Arcana*, s. 65.

⁵⁸ PG 37, 413–414:

„Ἐν τρισσοῖς φαέεσσιν ἡ φύσις ἐστήρικται.
Οὐτε μονὰς νήριθμος, ἐπεὶ τρισὶν ἴστατ' ἐν ἐσθλοῖς
Οὐτε Τριάς πολύσεπτος, ἐπεὶ φύσις ἔστ' ἀκέαστος.
Ἡ μονὰς ἐν θεότητι, τὰ δ' ὦν θεότης τρισάριθμα.
Εἰς Θεός ἐστιν ἕκαστον, ἐπὶ μόνον ἐξαγορεύης.“

⁵⁹ PG 37, 415:

„Τῆς δ' ἄρ' ἐμῆς Τριάδος ἐν μὲν σθένος, ἐν δὲ νόημα,
Ἐν κλέος, ἐν δὲ κράτος. Τῷ καὶ μονὰς ἐστιν ἄρευστος,
Ἀρμονίῃ θεότητος ἡ μέγα κύδος ἔχουσα.“

Jedna prirodzenosť sa vztýčila v trojici svetiel.
 Jednota nie bezpočetná, veď spočíva v trojici dobier,
 ani Trojica násobne ctená, veď prirodzenosť sa
 rozdeliť nedá. Jednota v božstve, no božstvo je troje.
 Každé jedno je jediným Bohom, keď o samom vravíš.

Moja však Trojica jednu má silu a jednej je mysle,
 jednu má slávu a jednu vládu. Preto je stála
 jednota, v jednom súzvuku božstva veľkú má poctu.

Tolľkoto poznania dopriala Gregorovi Trojica, ako píše v posledných veršoch básne, a on svoje poznanie tlmočí ďalej. A v súvislosti s tým nie je možné nespomenúť aj pár viet z jeho reči 40 *In sanctum baptismum*, prostredníctvom ktorých zveruje zhrnutie trojičnej viery konštantínopolským katechumenom (Or. 40, 41):⁶⁰

Predovšetkým, prosím, zachovaj vzácny poklad, pre ktorý žijem, za ktorý bojujem a ktorý nech ma sprevádza, keď sa rozlúčim s týmto životom. S ním znášam aj všetky ťažkosti života a pohrádam všetkými radosťami a nepokladám ich za nič; vyznanie viery v Otca i Syna i Ducha Svätého. Dnes ti ju [= Trojicu] zverujem. S ňou ťa ponorím (do očistnej vody) a vyzdvihnem (z nej). Dávam ti ju za spoločníčku a ochrankyňu celého života: jediné božstvo a moc, jestvujúce spoločne v Troch a obsahujúce Troch odlišným spôsobom: božstvo rovnakej podstaty alebo prirodzenosti, ktoré sa vznešenosťou nezväčšuje ani podriadenosťou nezmenšuje, [...]. Nekonečnú jednotu Troch nekonečných. Každý z nich je Boh, ak sa berie do úvahy osve, [...]; Boh sú títo Traja, ak sa berú do úvahy spolu [...]. Len čo som si v duchu predstavil Jedného, hneď mi zažiarili Traja. Len čo začnem rozlišovať Troch, hneď som privedený k jednému.⁶¹

⁶⁰ PG 36, 417: „Ἐπὶ πᾶσι, καὶ πρὸ πάντων, φύλασέ μοι τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἣ ζωὴ καὶ πολιτεύομαι, ἣν καὶ συνέκδημον λάβοιμι, μεθ’ ἧς καὶ ἀλγεῖνᾶ πάντα φέρω, καὶ τερπνὸν ἅπαν διαπτύω, τὴν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ταύτην πιστεύω σοι σήμερον· ταύτη καὶ συμβαπτίσω καὶ συνανᾶξω σε. Ταύτην δίδωμι παντός τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ προστάτιν, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν ἐν τοῖς τρισὶν εὐρισκομένην ἐνικῶς, καὶ τὰ τρία συλλαμβάνουσαν μεριστῶς· οὔτε ἀνώμαλον οὐσίαις ἢ φύσεσιν, οὔτε αὐξομένην, ἢ μειομένην ὑπερβολαῖς καὶ ὑφέσεσι, [...]. τριῶν ἀπειρώων ἀπειρὸν συμφυῖαν, Θεὸν ἕκαστον καθ’ ἐαυτὸ θεωρούμενον, [...]. Θεὸν τὰ τρία σὺν ἀλλήλοις νοούμενα, [...]. Οὐ φθάνω τὸ ἐν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἐν ἀναφέρωμαι.“

⁶¹ Preklad prevzatý z: *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1998, s. 73–74.

Máme pred sebou poetické a prozaické vyjadrenie tej istej pravdy, pričom môžeme sledovať a porovnávať pretavenie obdobných, či dokonca absolútne rovnakých myšlienok do reči viazanej i neviazanej metrickými pravidlami, ako napr.: „Každé jedno je jediným Bohom, keď o samom vravíš“⁶² vs. „Každý z nich je Boh, ak sa berie do úvahy osve.“⁶³ Báseň a reč zároveň spája aj to, že ich cieľom je poučiť a presvedčiť.

V súvislosti s presvedčaním sa ešte na krátko vráťme ku Gregorovým dogmatickým básňam. Keďže je didaktická persúázia založená jednak na autoritatívnom jazyku a jednak na úspešnej, presvedčivej komunikácii s publikom, Gregor, aby si vytvoril predpoklady pre didaktickú presvedčivosť, žiada v prvej z nich (*De Patre*) o autorizáciu statusu pravdy prostredníctvom diskurzu zjavenia, ktoré bolo v Novom zákone spojené s príchodom Božieho Slova v Kristovi, no konkrétnejšie s pôsobením Ducha Svätého. Gregor využíva tradičné *invocatio* na zabezpečenie inšpirácie prostredníctvom Ducha a kladie tak seba ako básnika do úzadia. Prestáva byť najvyššou autoritou textu⁶⁴ a zároveň, vnesúc kresťanskú teológiu do textových stratégií, má možnosť autoritatívne a legitímne hovoriť o Bohu. Súčasne prostredníctvom rôznych prostriedkov, akými sú asyndeton, paradox, krátke deklaratórne vety, protirečenia obsiahnuté v juxtaopozíciách a pod., vŕha do čitateľa do premýšľania nad textom a vyvoláva tak u neho akt viery.⁶⁵ K persúázii teda Gregor vedie recipienta aj použitím pekného štýlu, ktorý priaznivo nakláňa jeho pozornosť a vďaka tomu ochotnejšie vstrebáva pravdy, ktoré sa mu snaží sprostredkovať. Napokon na fakt, že *delectatio* (pobavenie) v kresťanskom vyučovaní nemá len akúsi estetickú funkciu, ale ukrýva v sebe aj didaktický zámer a slúži na udržanie koncentrácie recipienta, upozorňuje aj sv. Augustín vo svojich dielach *De doctrina christiana* či *De catechizandis rudibus*. Nikdy však pobavenie nesmie byť cieľom samo osebe. Slúži výlučne na zosilnenie a uľahčenie absorbovania ostatných účinkov výpovede.⁶⁶

⁶² „Εἷς Θεός ἐστιν ἕκαστον, ἐπὶ ἡν μόνον ἐξαγορεύῃς“ (*Carm.* I, I, 3, 74–75; PG 37, 414).

⁶³ „Θεὸν ἕκαστον καθ’ αὐτὸ θεωρούμενον“ (*Or.* 40, 41).

⁶⁴ Fabian MEINEL, „Gregory of Nazianzus’ Poemata Arcana: ἄρρητα and Christian persuasion,” *The Cambridge Classical Journal* 55 (2009): 78–79.

⁶⁵ Tamtiež, s. 87–92.

⁶⁶ Marcela ANDOKOVÁ, *Rečnícke umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom*, Bratislava: Iris, 2013, s. 124–125.

3. REAKCIA NA DOBOVÉ ATAKY VOČI TROJICI

Za tónom didaktického presviedčania v básňach označovaných ako *poemata arcana* stoja Gregorove obavy vychádzajúce z intenzívnych doktrínálnych bojov o ortodoxiu a kacírstvo v jeho dobe.⁶⁷ Hlavnými adresátmi básní boli prívrženci ariánskej a eunomiánskej herézy a básne presadzujú ortodoxnú doktrínu namierenú práve proti nim.⁶⁸ Veľmi jasne to vidieť napr. v básni I, I, 2 *De Filio*, hoci explicitne v nej nie sú menovaní jedni ani druhí. Báseň má, nakoľko tvorila súčasť debaty, ktorú Gregor všeobecne viedol s Eunomiom a ariánmi, polemický charakter a zmienka ich mien pre pochopenie tejto skutočnosti nebola nijako potrebná.⁶⁹ Na základe Gregorovej argumentácie bola jasná a ľahko čitateľná.

Ataky dobových scestných učení na Trojicu sa však zrkadlia aj v ďalších Gregorových básňach. Spomeňme aspoň morálnu báseň I, II, 14 *De humana natura* (vv. 119–122):⁷⁰

Buď ku mne láskavá, predrahá kráľovná, Trojica, ktorá
jazyku potupných ľudí celkom si neunikla.
Na Otca prvého, po ňom na majestát Syna i Ducha
majestát Božieho padla trúfalosť hanlivých slov.⁷¹

Zabudnúť ale nemožno ani na Gregorovu autobiografiu vo veršoch II, I, 11 *De vita sua*, kde na viacerých miestach obracia k Trojici pozornosť, akcentuje jej jednotu a zvlášť zaujímavé sú verše, v ktorých poukazuje na scestnosť heréz tej doby, pričom doslova ich katalógom sú verše 1146–1186. Upriamuje v nich pozornosť na gnosticizmus, markionizmus, manicheizmus, na Montana a Novata, na sabellianizmus, adopcianizmus, makedonianizmus, arianizmus, doketizmus a apollinarizmus. Všetkým

⁶⁷ *Poemata arcana* sú viacerými autormi chápané ako zveršované verzie Gregorových teologických rečí bojujúcich proti dobovým herézam a vysvetľujúcich ortodoxnú náuku.

⁶⁸ MEINEL, *Gregory of Nazianzus' Poemata Arcana*, s. 72, 74.

⁶⁹ Elena Ene DRAGHICI-VASILESCU, „Generation (γενεά) in Gregory Nazianzen's poem On the Son,“ *Acropolis: Journal of Hellenic Studies* 1 (2017): 171–172.

⁷⁰ PG 37, 765:

„Ἰλαθί μοι, βασιλεία κεδνή, Τριάς, οὐδὲ σὺ πάμπαν
Γλῶσσαν ἐφημερίων ἐκφυγες ἀφραδέων.
Πρόσθε Πατὴρ, μετέπειτα Πάις μέγας, αὐτὰρ ἔπειτα
Πνεῦμα Θεοῦ μεγάλου, βάλλετ' ἐπεσβολίας.“

⁷¹ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 384.

týmto vo veršoch predchádzajú pretrvávajúce pohanské kulty a Gregor ukazuje prstom aj na Židov, ktorí síce Otca ctia, no Syna ukrižovali.⁷²

Gregorovu kompetenciu definovať a odsúdiť herézy, no predovšetkým autoritatívne a legitímne hovoriť o Bohu, ako už bolo spomenuté, dosvedčujú aj verše, v ktorých odkazuje na zástancov pravého, nicejského učenia, medzi ktorých zahrňa aj seba samého (II, I, 11, 1057–1061):⁷³

Na rozlúčku len jedna veta vytryskla,
čo verne prezradila bolesť otcovskú.
Tá znie: „Len takú, deti, ctíte Trojicu,
ktorú vám dosvedčujú svätí otcovia.
Na moju spomínajte veľkú námahu.“⁷⁴

⁷² II, I, 11, 1146–1186 (PG 37, 1107–1110):

„Dnes jesto veľmi veľa rozmanitých ciest,
čo opúšťajú trasu, hoci bezpečnú,
a do hlbiny zhuby všetky smerujú.
Tam zvodca túži Boží obraz zneistiť
a takto získať príležitosť vkraďnúť sa (1150)
a mienku rozdeliť, nie jazyky, jak Boh.
Tam majú pôvod neduživé učenia:
tie božským uznávajú iba pohnutie,
a iba odtiaľ potom všetko vychádza.
Iní zas miesto jediného bohov dav (1155)
si ctia a klaňajú sa dielam svojich rúk;
tí prozreteľnosť upierajú podsvetiu
a všetko chápajú ako prepletenie hviezd.
Sú tí, čo hoc sú Bohom vyvolení ľud,
čo Otca ctia, no Syna ukrižovali; (1160)
sú zbožní, držia najdrobnejšie príkazy;
sú tí, čo tvrdia: nikdy nieto anjelov
ni duchov, zmŕtvychvstanie, spisy
prorokov;
tí všetci Krista ctia len v tieni Zákona;
a uznávajú prirodzenosť pradávnú (1165)
a ženskomužské aióny či hlbiny,

či Bythos, Sigé, kúzelníka Šimona,
iní zas mocné božstvo z čísel skladajú;
dvoch bohov vidia v Starom, Novom
zákone,
kým jeden tvrdý, druhý dobrotivý je; (1170)
sú, ktorí uznávajú stále podstaty,
sú tri: duch, zem a jedna medzi oboma;
tí, ktorých teší temná vláda Manova;
tí, ktorí zhubne ctia si ducha Montana;
tí zasa prázdnu nafúkanosť Novata; (1175)
jedni, čo poja nehynúcu Trojicu,
a tí, čo delia nedeliteľný náš svet.
Kým z hentých kľúča ako z hydry jedinej
premnohé šíje ľudskej bezbožnosti hneď,
tí k vytvoreným veciam Ducha rátajú (1180)
či Boha Syna s Duchom prosto spájajú;
iní zas Boha stotožňujú s cisárom;
sú, ktorí vidia v božej moci zdanie len;
sú, ktorí pozemského božím Synom zvú;
a iní v silu neveria, lež bezduchosť. (1185)
Sú teda práve spomenuté odnože
koreňom bludov, počiatkom sú zblúdení.“

⁷³ BRODŇANSKÁ, Sv. Gregor z Nazianzu. *Môj život*, s. 88–91, PG 37, 1102:

„Νῦν δ' ἐξιτηρίως τις ἐρράγη λόγος,
ὃν ἐξέπεμψα πατρικῶν σπλάγχνων πόνω.
ὁ δ' ἦν· «φυλάσσεθ', ἦν δέδωκα, τριάδα,
τέκνοις ποθεινοῖς εὐπορώτατος πατῆρος,
καὶ τῶν ἐμῶν μέμνησθε, φίλτατοι, πόνων.»“

⁷⁴ BRODŇANSKÁ, Sv. Gregor z Nazianzu. *Môj život*, s. 84.

Posledný z uvedených veršov je alúziou na slová sv. Pavla Kolosanom (Kol 4,18) *Pamätajte na moje okovy*.

4. AKO CHÁPAŤ SVÄTÚ TROJICU

Význam správneho chápania Svätej Trojice je evidentný aj v básni I, II, 34 *Definitiones minus exactae*, v ktorej Gregor prostredníctvom stručných a jasných definícií predkladá a vysvetľuje základné teologické pravdy a filozofické otázky. Vo veršoch 152–154⁷⁵ poučuje:

A zbožnosťou je korenie sa Trojici.
Je zapretím, ak dolu jednu z osôb troch
ty zrazíš, neuctievaš Božiu podstatu.⁷⁶

Svätá Trojica je pre Gregora silou, pomocou ktorej dokážeme niesť bremä, je v nej nádej a záchrana. V básni I, II, 16 *De vitae itineribus* sa, podobne ako v iných básňach, Gregor nevyhol lamentácii. Báseň je akýmsi jeho rozjímaním v znamení cesty. Človek je iba pútnikom. Boje a strachy, ktoré nás na našej ceste sprevádzajú, sú jej prirodzenou súčasťou, pretože nič nie je úbohejšie, než ľudia. No zároveň, všetko, čo sa okolo nás deje, má istý dôvod. Aj pominuteľnosť, aj bolesti a súženia majú hodnotu a závažnosť. Boh všetko zariadil podľa vlastného plánu, a to tak, aby nad všetkým, čo v zúfalstve či v rezignácii vnímame ako bezútešné, vynikla láska (vv. 29–30):⁷⁷

Vo svojej múdrosti postaral si sa, Stvoriteľ, Slovo,
nič aby nemalo stálosť, stála len láska je nám.⁷⁸

⁷⁵ PG 37, 956:

„Ἡ δ' εὐσέβεια, προσκύνησις τῆς Τριάδος.
Ἀρνησίς ἐστιν, ἔν τι τῶν τριῶν κάτω
βαλεῖν, Θεοῦ τε μὴ σέβειν συμφύϊαν.“

⁷⁶ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 252.

⁷⁷ PG 37, 780:

„Καὶ τόδε σῆς, γενέτορ, σοφίης, Λόγε, ἀστατέοντα
Πάντα πέλειν, στασίμων ὥς κεν ἔχωμεν ἔρον.“

⁷⁸ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 402.

Láska vysvetľuje všetko. Prekonáva to, čo miestami pociťujeme ako bezcieľnosť, márnosť, zbytočnosť a daromné trápenie. A práve tu upiera Gregor svoj zrak k Trojici (vv. 33–40):⁷⁹

Ludia jediné iba dobro a istotu majú,
zdvihnutím svojho kríža odtiaľ že môžu sa hnúť;
slzy tiež, stony a myseľ, čo stará sa o božské veci,
nádej a veľkoleposť nebeskej Trojice, čo
s čistými spája sa, záchrana nerozvážneho prachu,
obrazu neskazenosť, božsky čo získali sme;
život tiež cudzí viesť tomuto žitiu, vymeniť s druhým
svetom tentohľa svet, bremená všetky tiež zniesť.⁸⁰

Takýto náhľad na ľudský život a jeho nasmerovanie jednoznačne smeruje k persúázii, ktorú nachádzame v básni I, II, 31 *Distichae sententiae*. Tú možno chápať ako sumár Gregorových morálnych pilierov, ktorých sa drží a zároveň ich odporúča každému, komu záleží na tom, aby viedol primeraný život. Gregor vyzýva (vv. 31–32; 61–62):⁸¹

Podťe len, premúdre Božie Slovo na všetkých volá,
ponáhľajte sa spoznať nebeskú Trojicu hneď.

Všetky vždy najlepšie diela, hodné čo Boha sú, dokonč,
ale o Trojicu najviac zo všetkých starať sa hľaď.⁸²

⁷⁹ PG 37, 781:

„Ἐν μόνον ἀνθρώποισι καλὸν καὶ ἔμπεδόν ἐστιν,
Ἐνθεν ἀφορμᾶσθαι, σταυρὸν ἀειρομένους·
Δάκρυά τε, σποναχαί τε, νόος θείοισι μεμηλώς,
Ἑλπίς, καὶ Τριάδος λάμψις ἐπουρανίης,
Μιγνυμένης καθαροῖσι, χοὸς λύσις ἀφραδέοντος,
Εἰκόνος ἀφθορίη, τὴν λάχομεν θεόθεν·
Ζῶειν τ’ ἄλλότριον ζωῆς βίον, ἀντὶ δὲ κόσμου
Κόσμον ἀμειβομένους, ἄχθεα πάντα φέρειν.“

⁸⁰ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 402–403.

⁸¹ PG 37, 913, 915:

„Δεῦτε δὲ, πᾶσι Θεοῖο βοᾷ Λόγος ἀφθιτόμητις,
Σπεύδετ’ ἐπὶ Τριάδος γνῶσιν ἐπουρανίης.
Πάντα μὲν αἰὲν ἄριστα θεοπρεπὲς ἔργα τελείσθω,
Ἥ δὲ Τριάς πάντων ἔξοχά σοι μελέτω.“

⁸² BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 436; 437.

Kým prvé dva uvedené verše, nachádzajúce sa uprostred básne, sú výzvou k spoznaniu a nasledovaniu Trojice, tie druhé, posledné dvojveršie básne, sú už apelom, aby sa Trojica stala centrálnym, najdôležitejším bodom života každého človeka. Z veršov zaznieva naliehavosť na obrátenie sa k pravému učeniu.

Dokladom toho, za aké dôležité Gregor považuje, aby všetci pochopili božskú podstatu, sú verše básne *Praecepta ad virgines*, v ktorých ženám-pannám odporúča, aby o Bohu menej rozprávali a viac rozjíмали o Božích slovách, no v intenciách správneho chápania vzťahu troch božských osôb (I, II, 2, 306–310):⁸³

Vskutku je vhodné, by ženy vraveli o Bohu málo,
toľko, čo stačí, by chápali Trojice povahu ctenú,
v božstve trojitú, láskavosť jednu – bo nie je lepšie
zamlčať úctivé slová –, no počúvajú nech mnoho,
jedno i druhé so srdcom rozochveným a sväto.⁸⁴

Posledné verše básne sú následne priam obradným záverom vzbudzujúcim úctu k majestátu Boha, sú zhrnutím základných právd o Svätej Trojici (I, II, 2, 684b–689):⁸⁵

... Ty s milosťou k nám, svätá Trojica, prídi,
s milosťou, s milosťou k nám, ty z jedného spojená v jedno,
dnes iba presvitáš žiarivým očiam, no na onom svete
jasnejšie tí ňa uvidia, ktorým zaskvela si sa
jeden Boh od Otca skrz Syna do veľkého Ducha,
v dokonalých dané dokonalé božstvo.⁸⁶

⁸³ PG 37, 602:

„Φθέγγεσθαι μὲν ἔοικε Θεοῦ πέρι παῦρα γυναιξί,
Τόσσον, ὅσον Τριάδος σεπτήν φύσιν ἰδεῖναι οἶον,
Τριστὴν ἐν θεότητι, μίαν χάριν (οὐ γὰρ ἄμεινον
Σιγᾶν εὐσεβίης καὶ ῥήματα), εἰσαΐειν δὲ
Πλείονα, καὶ τρομεραῖς ἄμφω φρεσὶν εὐαγέως τε,“

⁸⁴ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 334–335.

⁸⁵ PG 37, 632:

„... Σὺ δ' Ἰλαος ἄμμιν ἐπέλθοις,
Ἰλαος, Ἰλαος ἄμμιν, ἀγνή Τριάς, εἰς ἓν ἰοῦσα
Ἐξ ἑνός, ὁφθαλμοῖσιν ὑπαυγάζουσα φαεινοῖς
Σήμερον, ὑπάτιον δὲ φαάντερον, οἷσιν ἐλαμψας
Εἰς Θεὸς ἐκ Γενέταο δι' Υἱόος ἐς μέγα Πνεῦμα,
Ἰσταμένης θεότητος ἐνὶ τελέοισι τελείης.“

⁸⁶ BRODŇANSKÁ – KOŽELOVÁ, *Gregor z Nazianzu. Morálna poézia*, s. 352.

ZÁVER

Všetky verše vybrané z Gregorovej básnickej produkcie predstavujú, charakterizujú a približujú tajomstvo Svätej Trojice spôsobom vlastným Gregorovi. Gregor vo veršoch jasne definuje vzájomný vzťah troch božských osôb, ich trojjedinosť i trojičnosť, poukazuje na bezodné tajomstvo Trojice a vo vzťahu k človeku aj na jej milosť a láskavosť. Ako také možno verše, ktoré boli prioritne určené jednoduchým ľuďom, neraz mladým bez väčších skúseností, ľuďom z Gregorovho okolia, často aj neveriacim, považovať za vhodnú alternatívu podstatne obsažnejších a zložitejších teologických rečí. Na úzkom priestore veršov ponúka základné pravdy, pričom na ich zatriktívnenie využíva básnické výrazové prostriedky. Tie mu napomáhajú vzbudiť záujem u poslucháčov či čitateľov, pričom ich ochota vnímať sa následne pretaví do lepšieho pochopenia a zapamätania si predložených pravd.

Z Gregorových veršov navyše jasne vyplýva, že Najsvätejšia Trojica pre neho nebola len abstraktnou pravdou alebo len dogmou, ale bola doslova jeho vášňou. Nazýva ju „moja Trojica“ (I, I, 1, 87) či „predrahá kráľovná“ (I, II, 14, 119) a v básni *De rebus suis* (II, I, 1, 194–203) priamo vyznáva, že odo dňa, čo sa zriekol vecí tohto sveta a zasvätil svoju dušu žiarivým nebeským kontempláciám, boli jeho oči oslepené svetlom Trojice. Spoznal, že od Nej, ktorá tróni vysoko a vrhá spoločné a neopísateľné svetlo, nie je nič žiarivejšie. Od tej chvíle, vraví, odumrel svetu a svet umrel preň. Silný odkaz, že Najsvätejšia Trojica je tá, s ktorou možno prekonať nesvornosť a protivenstvá tohto sveta, no súčasne aj Gregorova veľká dôvera a láska k trojjedinému Bohu, napokon rezonujú aj v záverečných veršoch básne *De vita sua* (II, I, 11, 1935–1949),⁸⁷ ktoré možno považovať za jeho duchovný testament:

⁸⁷ PG 37, 1164–1166:

„ἐμοῦ δ', ὅπως ἔχει τις, οὐ βλάβειβίον, (1935)
 ἀλλ' οὐδ' ὀνήσει. συσταλήσομαι θεῷ.
 γλῶσσαι δέ μοι ῥεΐτωσαν ὡς αὔραι κεναί.
 καὶ τῶν κόρος μοι πολλὰ μὲν δυσφημίαις
 βληθέντι, πολλὰ δ' ἐξόχοις εὐφημίαις.
 ζητῶ τιν' οἰκεῖν ἐκ κακῶν ἐρημίαν, (1940)
 οὐ μοι τὸ θεῖον νῶ μόνῳ ζητούμενον
 ἑλπίς τε κούφη τῶν ἄνω γηροτρόφος.
 ἐκκλησίαις δὲ τί δώσομεν; τὸ δάκρυον.
 εἰς τοῦτο γὰρ με καὶ συνήγαγεν θεός

Už nikto neuškodí môjmu životu,
 nik neprospeje, lebo k Bohu chúlím sa.
 A márne slová ako vietor uplynú.
 Ich nemálo som zažil, lebo pohanu
 i mnohú chválu nadmieru som počúval.
 Bez planých ľudí túžim žiť, byť celkom sám,
 mať pevnú nádej v Boha, starých oporu,
 u neho hľadať svojej duši chutný chlieb.
 A čo chcem spoločenstvám ponechať? Pár slz.
 K nim Boh ma tuto na svet totiž priviedol
 a zmietal mojím žitím v mnohých obratoch.
 Kam smerujem? To, Slovo Božie, daj mi znať!
 Kiež do prístyku nezdolného, kiež ta, kde
 Trojica božská žiari, svetlo jednoty.
 Jej odlesk zrejme vyvší nás nad tieň.⁸⁸

Sv. Gregor z Nazianzu v poézii odкрýva tajomstvo troch božských osôb prostredníctvom vecných a logických argumentov, pričom vzbudzuje záujem publika o Ne prostredníctvom poetických výrazových prostriedkov a prostredníctvom výraznej osobnej zaangažovanosti publikum dojíma, či priam pohýna k zmene postoja voči Nim. Naplňa tak slová sv. Augustína vychádzajúceho z veľkého rímskeho rečníka Cicerona, že ten, kto sa svojou rečou usiluje presvedčiť poslucháčov o tom, čo je dobré, hovorí tak, aby poučoval, zabával a dojímал, aby ho počúvali chápavo, ochotne a poslušne.⁸⁹

Poetry as an Alternative to a Learned Theological Explanation? The Holy Trinity through the Lens of the Poetry of St. Gregory of Nazianzus

Keywords: Gregory of Nazianzus; Poetry; the Holy Trinity; Persuasion

Abstract: Gregory of Nazianzus valued the educational influence of poetry. He hoped that the recipients of his poetry would be not only delighted, but also educated and convinced

πολλαῖς ἐλίσσων τὴν ἐμὴν ζωὴν στροφαῖς (1945)
 ἢ ποῖ προβήσεται; εἰπέ μοι, θεοῦ λόγε·
 εἰς τὴν ἄσειστον εὐχομαι κατοικίαν,
 ἔνθα τριάς μου καὶ τὸ σύγκρατον σέλας,
 ἥς νῦν ἀμυδρῶς ταῖς σκιαῖς ὑψούμεθα.“

⁸⁸ BRODŇANSKÁ, Sv. Gregor z Nazianzu. *Môj život*, s. 116.

⁸⁹ Porov. Marcela ANDOKOVÁ – Róbert HORKA, *Augustinus Aurelius: O kresťanskej náuke. O milosti a slobodnej vôli*, Prešov: Petra, 2004, s. 144–145.

by its attractive form. This is the case with the problem of the Holy Trinity as well. A closer study of Gregory's verses, presenting and introducing the secret of the Holy Trinity, reveals the union of the impersonal view of Gregory the Theologian with the profound personal feeling of Gregory the man. Gregory proposes a clear definition of the mutual relation of the three divine persons, their trinity, and presents the immense secret of the Trinity. In relation to man, he argues for the grace and kindness of the Trinity. These verses, primarily written for the common people, the young without any experience, people from Gregory's environment, very often unbelievers, could be taken for an alternative to the more thoughtful and more sophisticated theological sermons. In these verses, Gregory offers basic truths, while using poetic means and expressions to make them more attractive. It helps him arouse the interest of listeners or readers, and their willingness to perceive is subsequently transformed into a better understanding and memorization of the presented truths.

doc. Mgr. Erika Brodňanská, PhD.
Katedra klasickej filológie
FF Univerzity Pavla Jozefa Šafárika
Moyzesova 9
040 01 Košice
erika.brodnanska@upjs.sk